

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ АРХІВНОЇ СПРАВИ У КРАЇНАХ СХІДНОЇ АЗІЇ

Багатовікова історія країн Східної Азії увібрала в себе своєрідні національні та релігійні традиції, які знайшли яскраве відображення у пам'ятках культури, мистецтва, народних звичаях та обрядах, династичних хроніках, філософських та літературних творах. Кожна історична епоха залишила по собі слід в літописній традиції. Палацові архіви почали з'являтися у Китаї ще у XVI ст. до н. е. Згодом архівні документи набули широкого використання у процесі складання палацових хронік та були покладені в основу історичних нарисів правління китайських імператорських династій. У середині VI ст. Яо Си-лянь уклав два томи «Історії династії Лян» (502–557 рр.), які й започаткували історіографічну традицію фіксації історії правління правлячих у Китаї династій і зрештою призвели до появи відповідних хронік династій Суй (581–618 рр.), Тан (618–906 рр.) та ін.

Започаткована у Китаї історіографічна традиція мала свій вплив й на інші країни регіону. В Японії наприкінці IX – на початку X ст. були видані «Записи про правління японського імператора Монтоку» та «Записи про три царювання в Японії», а в Кореї перші хроніки з'явилися у період Корйо (918–1382 рр.). Такий великий інтерес та неабияку увагу правителів східно-азіатських країн до фіксації історичної інформації можна пояснити поширенням ідей конфуціанства, в яких, між іншим, домінував погляд на минуле як на своєрідне «дзеркало» сучасного і майбутнього. Правителі, які сповідували конфуціанство, мали завжди пам'ятати, що їхні вчинки оцінюватимуть наступні покоління.

Витоки процесу зберігання офіційної і приватної документації в Японії сягають VIII ст. Реформування японського суспільства у період Нара (710–794 рр.) сприяло створенню централізованої влади з ефективним адміністративним апаратом. У цей час з'являються перші історичні хроніки – «Кодзікі» («Записи про справи давнини», 712 р.) та «Ніхон сьокі» («Аннали Японії», 720 р.); набувають поширення документи, записані на дерев'яних табличках (моккани) – епіграфічні пам'ятки, відомі також в Китаї та Кореї (сьогодні знайдено вже понад 200 тисяч моккан).

Визначною історіографічною пам'яткою корейського народу є «Записи династії Чосон» («Чосонванчжо сіллок»), які віддзеркалили майже 500-літню історію правління однієї з найвизначніших королівських династій Кореї¹. Національний інститут історії Кореї забезпечив у 2008 р. доступ до цих безцінних матеріалів через мережу Інтернет².

Сучасна система архівних установ у країнах Східної Азії почала інтенсивно формуватися лише у XX ст. Першим у регіоні реформи в архівній галузі започаткував Китай, де вже після ліквідації монархічного ладу та проголошення Китайської республіки у 1911 р. були засновані державні архівні установи, з'явилися спеціалізовані архівні видання, навчальні заклади із підготовки професійних архівістів (приватні архівні школи «Веньхуа тучжуань», «Чунши»). Впродовж 1950-х – 1960-х рр. у зв'язку зі зміною політичної системи відбулася реорганізація архівної системи КНР за зразком радянської: було створено Державне архівне управління (1954), засновані Перший історичний архів Китаю (1954), Центральний державний архів КНР (1959), Другий історичний архів Китаю (1964)³. З

¹ Про історію написання, організацію зберігання та сучасні можливості використання «Записів династії Чосон» див. докл.: *Пак Хонг-ган*. Значение и методика составления «Подлинных записей династии Чосон» // *Koreana. Корейское искусство и культура*. – 2008. – Т.4. – № 3. – С.8–15; *Син Бенг-чжу*. «Подлинные записи династии Чосон»: секреты хранения и управления // *Koreana. Корейское искусство и культура*. – 2008. – Т.4. – № 3. – С.16–21; *Палієнко М.* Історичні традиції Кореї крізь призму архівних реліквій // *Українська орієнталістика / Київ. нац. лінгв. ун-т; Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія»*. – К., 2007-2008. – Вип.2–3. – С.82–84.

² Ознайомитися з хроніками династії Чосон в Інтернеті можна на сайті: <http://sillok.history.go.kr>.

³ *Пилипенко Ю.* Архівне будівництво в Китайській Народній Республіці // *Науково-інформаційний бюлетень Архівного управління УРСР*. – 1960. – № 3. – С.81–86.

1952 р. підготовку архівістів здійснює архівне відділення Народного університету Китаю, яке у 1955 р. було реорганізовано в історико-архівний факультет⁴.

Негативно позначився на розвитку архівної системи період «культурної революції» (1966–1976 рр.), під час якого було знищено значну кількість історичних документів. Новий етап в історії архівної справи розпочався у 1976 р. і позначився створенням сучасної архівної системи Китаю, яка враховує не тільки «виклики часу», потреби модернізації та інформатизації архівної галузі, але й розвиває національні традиції.

Сучасна система архівів КНР є централізованою і складається з Державного архівно-го управління КНР; центральних, провінційних, муніципальних, повітових архівних органів державної влади та комуністичної партії Китаю; відомчих архівів; кіно-фото-фоно та науково-технічних архівів.

Мережа центральних архівів Китаю включає п'ять найбільших архівів країни: 1) Перший історичний архів Китаю (м. Пекін), який зберігає документи від найдавніших часів до 1911 р.; 2) Другий історичний архів Китаю (м. Нанкін), який зберігає документи періоду Китайської республіки (1912–1949); 3) Центральний архів КНР (м. Пекін) – зберігає документи новітньої історії КНР (фонди Державної ради КНР, ЦК КПК, інших органів державної влади та управління); 4) Архів народно-визвольної армії Китаю (м. Пекін); 5) Центральний архів літератури і мистецтва Китаю (м. Пекін)⁵. Підготовка архівістів сьогодні здійснюється у 59 вищих навчальних закладах, а також низкою середніх спеціальних інституцій⁶.

Сучасна архівна система Республіки Корея почала формуватися у середині ХХ ст., після звільнення країни від японської колонізації. У 1969 р. було засновано Урядовий архів та службу управління документацією (Government Archives and Records Service) у Сеулі, підпорядкований Міністерству урядової адміністрації. Архіву було надано статус державного органу, що мав здійснювати контроль над документообігом та організацію зберігання документів у країні.

З розширенням джерел комплектування архіву та збільшенням кількості документів, які передавались на державне зберігання, виникла необхідність у створенні філіалу, який було відкрито 1984 р. у м. Пусан. Згодом цей філіал отримав назву «Історичного сховища». У 1998 р. у зв'язку з реорганізацією міністерства центральний офіс Урядового архіву було перенесено до м. Теджон. У цей період відбувалось зміцнення та розширення міжнародних зв'язків корейських архівістів: у 1979 р. Національний архів став членом Міжнародної ради архівів (МРА), а у 1993 р. – відділення країн Східної Азії МРА (EASTICA). Перший архівний закон у Кореї – «Закон про управління публічними архівами» (Public Records Management Act) – було прийнято у січні 1999 р. Упродовж наступного десятиліття він зазнав кількох змін і доповнень.

У 2004 р. Урядовий архів та службу управління документацією було перейменовано на Національний архів та службу управління документацією (National Archives and Records Management), а у 2007 р. – на Національний архів Кореї, який було розміщено у спеціально для нього зведений будівлі у м. Сіонгнам. Нині тут окрім Національного архіву розташовані Архів Президента Кореї, Національне сховище, численні кабінети та лабораторії, кіно- та конференцзали. У штаті Національного архіву працюють близько 350 співробітників⁷.

У фондах Національного архіву Кореї нині зберігається понад 2 млн. справ урядової документації, понад 220 тис. аудіовізуальних документів, 260 тис. одиниць державної символіки (печатки, нагороди та ін.), 4 млн. од. документів президентської адміністрації на паперовій основі та в електронному форматі⁸. Найціннішу частину архівного зібрання становлять згадані вище хроніки династії Чосон.

⁴ Селезнев М.С. Подготовка архивистов в Китайской Народной Республике // Советские архивы. – 1989. – № 2. – С.88–92.

⁵ Мага І. Архіви Китаю // Українська архівна енциклопедія. – К., 2008. – С.88–89.

⁶ Ван Шу Пин. Архивное образование в КНР // Отечественные архивы. – 2002. – № 4. – С.50–54.

⁷ Исакова М.С. Архивное дело Республики Корея // Отечественные архивы. – 2009. – № 5. – С.82–86.

⁸ З діяльністю та фондами Національного архіву Кореї можна ознайомитись на офіційному сайті архіву: <http://www.archives.go.kr>.

Професійна підготовка архівістів відбувається шляхом навчання та стажування на спеціально створеному при Національному архіві Кореї освітньому відділенні. Крім того, з 2008 р. керівництво Національного архіву разом з Корейською агенцією міжнародного співробітництва організують щорічні навчальні курси з архівознавства для країн Азії та Латинської Америки.

Як зазначалось, традиція зберігання офіційної і приватної документації в Японії сягає VIII ст., коли з'явилися перші історичні хроніки. Однак впродовж тривалого часу японці не відчували потреби у заснуванні окремих архівних інституцій і загалом не надавали належної уваги питанням організації зберігання документів на державному рівні. Тільки у період реставрації Мейдзі (1868–1912 рр.), впродовж якого було проведено цілий комплекс суспільно-політичних та соціально-економічних реформ, які знаменували собою перехід від самурайської до імператорської системи управління державою на чолі з імператором Муцухіто, уряд Японії зобов'язав кожне міністерство вжити заходів для організації зберігання своєї документації. Японські дослідники, які після тривалого періоду ізоляції одержали можливість відвідати зарубіжні країни і ознайомитись з роботою європейські архівних та бібліотечних установ, намагались вплинути на формування державної політики в цій галузі.

Проте необхідність вироблення загальнодержавних підходів щодо забезпечення зберігання та використання національної архівної спадщини була визнана японським суспільством лише після Другої світової війни. У 1959 р. було засновано перший державний архів у префектурі Ямагучі на заході Японії, а його директор Масаті Сузукі розпочав популяризувати праці з теоретичного архівознавства Х. Дженкінсон та Т. Шелленберга.

У листопаді 1959 р. президент Наукової ради Японії звернувся до прем'єр-міністра з проханням вжити на урядовому рівні рішучих заходів задля попередження знищення офіційних документів, а також забезпечення доступу до них шляхом створення Національного архіву⁹. Уряд визнав необхідність розв'язання даної проблеми та розпочав її вивчення на науковому та адміністративному рівнях, намагаючись використати досвід інших країн. Після тривалого організаційного періоду в липні 1971 р. було засновано Національний архів при Кабінеті Міністрів Японії. Внаслідок адміністративної реформи у квітні 2001 р. останній набув статусу незалежної урядової інституції.

Система архівів Японії нині включає Національний архів Японії; Японський центр документів з історії Азії; Управління дипломатичними документами Міністерства закордонних справ Японії; Архівно-музейне управління імператорського дому. 2004 р. було засновано Японське товариство архівознавства.

Національний архів Японії (National Archives of Japan) – це незалежна установа в структурі японського уряду, покликана зберігати офіційну документацію та пам'ятки історичного значення, забезпечувати вільний доступ до них громадськості шляхом створення відповідних умов для їх безпосереднього використання у читальних залах, а також через електронні ресурси та документальні виставки.

Законодавчу базу функціонування архівної системи країни забезпечують закони про Національний архів від 1987 та 1999 рр. Згідно до останньої редакції закону головні завдання Національного архіву полягають: 1) у збереженні та створенні належних умов для публічного використання урядових документів та матеріалів, які мають історичне значення; 2) збиранні, класифікації та наданні інформації про урядові та історичні документи, які перебувають на зберіганні в Національному архіві та державних установах; 3) наданні професійної та технічної допомоги щодо організації зберігання та використання урядової документації та історичних пам'яток; 4) проведенні наукових досліджень у галузі збереження та використання історичних документів; 5) сприянні розвитку професійної освіти. Передавання міністерствами та відомствами історично важливих документів на зберігання до архіву відбувається щорічно згідно з планом, затвердженим прем'єр-міністром Японії.

Впродовж останніх років значно розширились можливості доступу до японських архівних документів через мережу Інтернет. У листопаді 2001 р. у структурі архіву розпочав діяти Японський центр документів з історії Азії (The Japan Center for Asian Historical Records / JACAR), завданням якого є створення та постійне оновлення бази даних елект-

⁹ Iwakura Norio. Archives of Japan // Archivaria. – 1978 (Winter). – № 7. – P. 76.

ронних документів з історії сучасної Японії та її стосунків з країнами Азії¹⁰. Починаючи з квітня 2005 р., успішно функціонує електронна архівна система, яка забезпечує доступ до архівних баз даних безпосередньо на веб-сайті Національного архіву¹¹.

Водночас слід відзначити, що штат співробітників Національного архіву Японії є доволі малочисельним у порівнянні з іншими країнами регіону (так, у 2004 р. він становив лише 42 особи, натомість у Китаї – 560, а у Південній Кореї – 130 осіб відповідно)¹².

Одним з основних відділів Національного архіву сьогодні є Бібліотека Кабінету періоду Мейдзі (Niakaku Bunko), яка була заснована ще 1873 р. Від того часу вона перетворилась на найбільший у країні центр збереження та вивчення давніх японських та китайських класичних книг і рукописів (понад 500 000 томів). Колекція цієї бібліотеки містить безцінні урядові документи епохи Сьогунату Едо (1603–1867 рр.). До складу Національного архіву бібліотека була включена 2001 р.

Ще одним важливим центром збереження документів з історії міжнародних відносин є Управління дипломатичними документами МЗС Японії (The Diplomatic Record Office of the Ministry of Foreign Affairs), створене у квітні 1971 р. Слід зазначити, що Міністерство закордонних справ приділяло значну увагу збереженню та класифікації своїх документів, починаючи ще з 1868 р. У 1936 р. МЗС Японії започаткувало видання документальної серії «Nihongaikobunsho» («Документи з японської зовнішньої політики») з метою кращого розуміння та відображення у хронологічній послідовності зовнішньополітичної діяльності Японії. На жаль, значну кількість важливих документів було втрачено під час бомбардування в роки Другої світової війни¹³.

У повоєнний період міністерство зосередило свою увагу на збиранні та поверненні вивезених та втрачених під час війни документів та організації їх реставрації. У цей час значно збільшився інтерес науковців до вивчення дипломатичної історії Японії, що у свою чергу актуалізувало потребу введення до наукового обігу архівних матеріалів МЗС Японії. Зрештою керівництво міністерства у 1971 р. прийняло рішення про створення згаданого вище Управління дипломатичними документами і передачу до його фондів документів від кінця періоду Токугава до кінця Другої світової війни включно.

У Бібліотеці Національного інституту оборонних досліджень Міністерства оборони Японії перебувають на зберіганні документи японської імператорської армії та флоту, особові фонди офіцерів, а також колекції матеріалів з військової історії Японії. На жаль, численні документи загинули під час бомбардування Токіо 10 березня 1945 р.; крім того, за наказом військового командування Японії частина важливих документів була знищена 14-15 серпня 1945 р. з тим, щоб запобігти їх потраплянню до рук союзників¹⁴.

Отже, активний розвиток системи державних архівів в Японії припав на кінець ХХ – початок ХХІ ст., коли спостерігається збільшення числа архівних установ, вдосконалення архівного законодавства та архівного менеджменту, поширення розуміння цінності архівів серед широких кіл населення Японії.

Впродовж останнього десятиліття значно розширилися можливості використання документів архівів країн східно-азійського регіону (зокрема, Японії та Республіки Корея) зарубіжними дослідниками через мережу Інтернет, де успішно функціонують пошукові системи та повнотекстові бази даних на сотні тисяч документів не тільки японською (корейською), але й англійською мовами. До позитивних здобутків японських і корейських архівістів слід віднести також прийняття архівних законів, які відповідають загальносвітовим тенденціям розвитку архівного законодавства та сприяють організації доступу до історичних документів широкого кола дослідників та користувачів інформації.

¹⁰ Див. веб-сайт Японського центру документів з історії Азії: <http://www.jacar.go.jp>.

¹¹ Див. електронний архів документів з японської історії на сайті Національного архіву Японії: <http://www.digital.archives.go.jp>

¹² Koga Takashi. Overview of Archives and Archival Issues in Japan // A Paper for the Archives and Records Association of New Zealand (ARANZ). Conference in Auckland, New Zealand (2007, Jul. 12-14). – Auckland (New Zealand), 2007 – P. 5.

¹³ З архівними колекціями Управління дипломатичними документами МЗС Японії можна ознайомитись на сайті: <http://www.mofa.go.jp/about/hq/record/index.html>.

¹⁴ Характеристику діяльності і фондів інституції див.: <http://www.nids.go.jp>.